

ГЛОБАЛ МУАММОЛАР ВА ФАЛСАФА

Аминова Нурхон Бобомуродовна

*Низомий номидаги ТДПУ Ижтимоий фанлар
кафедраси ф.ф.б.ф.д.(phd) доценти.*

Аннотация: *Ушбу мақолада глобал муаммоларни ҳал қилишда фан ва фалсафанинг роли ҳамда жараёнлар ва ҳодисаларга фалсафий нуқтаи назардан ёндашиш муҳимлиги борасидаги ғоя ва қарашларнинг шаклланиши, ривожланиши, мураккаб жараёнларни ҳал қилишда фаннинг аҳамияти фалсафий таҳлил қилинган.*

Бугунги кунда бутун дунёда рўй бераётган барқарорлик ва беқарорликлар замирида дунёқарашларнинг мураккаблиги, эҳтиёжларнинг серқирралиги ортиб бораётган бир пайтда, глобаллашув, экологик, ижтимоий-иқтисодий жараёнларни тушуниш, ҳаётимизда содир бўлаётган воқеа-ҳодисаларни тўғри тушуниб олиш уларга илмий муносабатда бўлиб тўғри хулосалар чиқариш учун ҳар бир талаба аввало маълум даражада назарий тафаккурга эга бўлиши лозим.

Бундай қобилият умумбашарий, фалсафий фикрларни ўрганиш орқали шаклланади, аксинча бўладиган бўлса, яъни, фаннинг умуминсоний жиҳатларини менсимаслик, инкор этиш жамият тараққиётини секинлашувига олиб келади.

Фан мураккаб ижтимоий ҳодиса сифатида, инсон фаолиятининг махсус йўналишидир. Фан тараққий этса бизни ўраб турган моддий олам ва унинг қонуниятлари тўғрисида билимлар янада умумлашади. Фаннинг пайдо бўлиши шаклланиши ва тараққиёти ижтимоий амалиёт билан алоқадорликда. Моддий ҳамда маънавий ишлаб чиқариш ва амалиёт эҳтиёжлари фаннинг табиий, техник, ижтимоий гуманитар соҳаларига бўлинишини тақозо этади.

Ҳар бир тарихий даврда фаннинг ижтимоий вазифалари ривожланиб боради.

“Бугунги кунда глобал муаммоларни ҳал қилишда ҳам фаннинг аҳамияти кучайиб, ижтимоий кучга айланмоқда.

Маълумки, фан олам ҳодисаларини одий содда мушоҳада қилишдан иборат эмас, дунёда бўлаётган ўзгаришларни олдиндан башорат қилиш улардан инсон манфаати йўлида фойдаланишдир.”¹Фалсафа фанида оламдаги нарс-ҳодисалар тараққиётининг давомийлиги ва уларнинг бир-бирига ўтиб туришини англатувчи имконият ва воқелик категорияси бўлиб, унинг моҳиятини яхши англаган тадқиқотчилар бу жараёнларнинг муайян зарурият ва қонуниятлар асосида рўёбга чиқишини назардан қочирмайдилар.

Илм-фан далилларига таяниб фаолият белгиласа, имконият ва воқелик узлуксиз ривожланиш жараёнидаги нарс-ҳодисаларнинг даври ва ҳолати ўртасидаги муносабатни ифодалайди. Имкониятларнинг объектив оламда

¹ Аминова Н. Фалсафа ўқув қўлланма. Тошкент 2024 143-бет.

мавжудлиги ва уларнинг муайян шарт-шароитлар бўлганда воқеликка айланиши зинҳор тасодифий ҳодиса эмас.

Ривожланиш ички жиҳатларига қарамасдан, бир бутундир.

Яъни унинг қуйи ва юқори босқичлари ўртасида диалектик муносабат мавжуд. Мавҳум имконият объектив оламда ўз ҳолича мавжуд бўлса-да, аммо унинг воқеликка айланиши учун зарур шарт-шароит етилмаган бўлади. Масалан, Ойда ердаги Менделеев жадвалида бўлган барча кимёвий элементлар мавжуд. Бироқ унинг воқеликка айланиши, яъни ўша бойликлардан фойдаланиш учун етарли техник, технологик шарт-шароитлар, айтиб чоғда инсон омили ҳам етилган бўлиши лозим.

Жамият тараққиёти илмий жиҳатдан асосланган ғоя ва қарашларнинг шаклланиши, ривожланиши, айтиб чоғда уларнинг турмушга татбиқ этилишидан ва ҳаёт синовидан ўтиб, янада такомиллашиб боришидан иборат мураккаб жараёндир. Чунки инсон ҳамиша бирор муаммони ҳал этиш имкониятларини ўз ақл-заковати, билими, кучи ва иродаси билан аниқлайди. У борлиқнинг турли шакллари ва улар орасидаги ўзаро алоқадорлик қонуниятларини билиб олишга интилади ва уни билимлар, илмий назариялар ва ҳулосаларга таяниб хатти-харакатларни амалга оширса, воқеликда мақсадга мувофиқ ўзгаришлар содир бўлади.

Ҳозирги кун фанининг йўналишига хос бўлган тенденция интеграция жараёнидир. Турли хилдаги фанларнинг алоқадорлиги натижасида муайян янги фанларнинг пайдо бўлиши ҳамда тармоқларга бўлиниши илмий билишнинг бир неча соҳаларига хосдир. Фаннинг тадқиқот объектлари мураккаб ҳодисалар бўлиб, уларни кундалик билишда қўлланиладиган воситалар билан ўрганиб бўлмайди.

Қийин ва мураккаб масалаларни ҳал қилишда инсонга ҳар доим фан ёрдамга келади. Шунинг учун, табиийки, глобал муаммолар хавф туғдириши ҳақида илк бор тилга олинади ва огоҳлантиришлар инсонларни фанга мурожаат қилишга, олимларни эса ушбу муаммолар ечими топиш устида ўйлашга мажбур қилади.

Юзага келган вазиятнинг ғайри оддийлиги ва янгилиги шундан иборатки, агар ҳар қандай аниқ муаммолар алоҳида фан томонидан ҳам, биргаликда ҳаракат қилган бир нечта фанлар томонидан ҳам тадқиқ қилиниши мумкин бўлса, глобал жараёнлар ва улар туғдирган муаммоларни ҳал қилишга, уларнинг ўта мураккаблиги туфайли, алоҳида фанларнинг кучи етмайди. Шунинг учун у ёки бу фан қандай аниқ масалаларни ҳал қилишидан қатъий назар, жараёнлар ва ҳодисаларга, яъни умуман вазиятга ҳамда охир оқибатда олинган натижаларга фалсафий нуқтаи назардан ёндашиш зарур шарт ҳисобланади.

Бундай кенг, аниқ фан доирасидан чиқадиган унинг предметига ва инсоният олдида турган муаммоларга яхлит, билимнинг бошқа соҳаларидаги барча охириги ютуқлари акс этган қарашсиз фундаментал кашфиётлар ҳам, фаннинг ўзининг ривожланиши ҳам мумкин эмас.

Фалсафанинг асосий вазифаларидан (функцияларидан) келиб чиқадиган энг муҳим, билишнинг фақат ушбу шаклига хос хусусиятларни таъкидлаб ўтамиз.

“Биринчидан, Фалсафа, ўз дунёқарашилини шакллантирганда муайян қадриятли кўрсатмаларни илгари суради, улар инсон фаолиятининг йўналганлигини кўп жиҳатдан белгилаб беради.”²

Турли фанлар тадқиқ қиладиган мураккаб тизимлар ҳақида бир бутун тасаввурнинг йўқлиги турли фанларнинг ўзаро таъсири йўлида жиддий тўсиқ ҳисобланади. Шунинг учун фалсафанинг методологик функцияси, унинг заминиди пайдо бўладиган умумлаштирувчи назариялари принципиал жиҳатдан зарур, чунки илмий билимнинг интеграциясига кўмаклашади

Иккинчидан, Фалсафа ижтимоий ҳодиса ва жараёнларни тарихий контекстда тушунтириш имконини беради. У жамият ва табиат ривожланишининг энг умумий қонунларини таърифлаб беради ва шунинг учун глобал жараёнларни тадқиқ қилишда уларни ижтимоий тараққиёт билан уйғун бўлган қонуний ҳодиса сифатида тушунишга йўналтиради.

Учинчидан, Фалсафа маданиятшуносликка оид функцияни бажаради, чунки назарий тафаккур маданиятини ривожлантириш имконини беради. Турли халқлар фалсафа тарихини ўрганиш уларнинг маданияти билан танишиш имконини беради, ундан узилган ҳолда халқ олдида турган муаммолардан биттаси ҳам ҳал қилиниши мумкин эмас.

Тўртинчидан, Фалсафа инсоннинг яшашдан мақсади-маъноси, ўлим ва абадиёт масалаларини қўяди, бу глобаллашув ва глобал муаммолар тахдиди вазиятида алоҳида аҳамият ва долзарблик касб этади.

“Бешинчидан, Фалсафа томонидан “табиат”, “жамият”, “глобаллашув”, “глобал муаммолар”, “цивилизация”, “ижтимоий тараққиёт” каби глобалистика асосий категорияларининг ишлаб чиқилиши унинг муҳим методологик функцияси ҳисобланади, бу категориялар инсониятнинг долзарб муаммоларини акс эттиради ҳамда жаҳон ривожланишининг объектив тенденцияларини англаш ва тушунишда катта рол ўйнайди.”³

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Аминова Н. Фалсафа Ўқув қўлланма. Тошкент 2024 143-бет.
2. Интернет материаллари.
3. Глобалистика: энциклопедия / гл. ред. И.И. Мазур, А.Н.Чумаков; Центр научных и прикладных программ «Диалог». — М.: Радуга, 2003.

² Интернет материаллари.

³ Глобалистика: энциклопедия / гл. ред. И.И. Мазур, А.Н.Чумаков; Центр научных и прикладных программ «Диалог». — М.: Радуга, 2003.